

I SKYRIUS

Prabėgs daug metų, ir, pastatytas prie sienos prieš baudžiamąjį būrį, pulkininkas Aurelijanas Buendija prisimins aną jau seniai praėityje dingusią pavakarę, kai tėvas vedėsi jį parodyti ledo. Makondas anuo metu buvo kaimelis – kokia dvidešimt nendrėmis dengtų plūktinių lūšnelių palei skaidriavandenę upę, srauniai tekančią vaga, nugulta baltų nusvidintų akmenų, didelių kaip dinozaurų kiaušiniai. Pasaulis buvo toks naujas, kad didumos daiktų nė vardų nežinota, minint juos, tekdavo durti pirštu. Kasmet kovo mėnesį kaimelio pakraštyje ištempusi palapinę, skarmalių čigonų gentis, švilpynėmis ir būgneliais užtrenkdama ausis, garsindavo naujausius pasaulio išradimus. Iš pradžių jie atsivežė magnetą. Augalotas čigonas iškerojusia barzda ir liesais, riestais kaip žvirblio nagai pirštais, prisistatęs Melkijado vardu, pribloškė susirinkusiuosius parodęs, pasak jo, aštuntąjį Makedonijos išminčių alchemikų stebuklą. Mosuodamas dviem metaliniais strypais, jis ėjo per lūšneles, ir makondiečiai šiuropo spoksodami, kaip strykčioja jų prikaistuviai, keptuvės, žnyplės ir gorės, kaip iš sijų girgždėdamos lenda viny ir sprūsta sraigčiai, ir net kadaise pamesti daiktai lyg tyčia atsiranda ten, kur jų stropiausiai ieškota, ir pašėlusiai sukdamiesi urmu skrieja prie Melkijado stebuklingųjų

geležgalių. „Visa, ką matot aplink, – gyva, – ausį režiančiu akcentu skelbė čigonas. – Tik mokėk pažadinti jų dvasią.“ Chosė Arkadijas Buendija, kurio nežabota vaizduotė lenkė pačios gamtos galias ir nesiskaitė nei su stebuklais, nei su magija, pagalvojo, kad tas apskritai niekam vertas išradimas puikiausiai praverstų auksui iš žemės gelmių traukti. Melkijadas, iš prigimties sąžiningas žmogus, perspėjo jį: „Tam darbui netinka.“ Tačiau tais laikais Chosė Arkadijas Buendija netikėjo čigonų sąžiningumu ir išmainė mulą ir porą ožkų į tuos du įmagnetintus strypus. Žmonai Ursulai Iguaran, puoselėjusiai viltį tais gyvuliais pagerinti varganą šeimos buitį, nepavyko jo perkalbėti. „Greitai turėsime tiek auksa, kad galėsime aslą grįsti“, – atšovė vyras. Ir kelis mėnesius iš paskutiniųjų Chosė Arkadijas Buendija stengėsi pateisinti savo žodžius. Vilkdamas geležinius strypus ir garsiai kartodamas Melkijado burtažodžius, sprindis po sprindžio išnaršė visas apylinkes, neaplenkė nė upės dugno. Nieko nerado, išskyrus perdėm surūdijusius XV šimtmečio šarvus, barškančius lyg akmenukų pribertas milžiniškas išskobtas moliūgas. Šiaip ne taip iškasę ir išnarstę tuos šarvus, Chosė Arkadijas Buendija su keturiais bendražygiais viduje aptiko sukalkėjusius žmogaus griaučius, o ant kaklo – varinį medalioną su moters garbana viduje.

Čigonai sugrįžo kovo mėnesį. Šįkart atsivežė žiūroną ir didinamąjį stiklą didumo sulig būgnu, garsindami juos kaip naujausius Amsterdamo žydų išradimus. Žiūroną įtaisė prie palapinės durų, o čigonę pasodino kaimelio pakrašty. Susimokėjęs penkis realus, kiekvienas norintysis galėjo žvilgtelėti pro žiūroną į čigonę, rodos, ranka pasiekiamą. „Mokslui atstumas ne kliūtis, – dėstė Melkijadas. – Netrukus žmonės iš savo namų galės matyti, kas vyksta bet kuriame pasaulio krašte.“ Kartą, karštą vidurdienį, čigonai surengė įspūdingą reginį: vidury gatvės sukrovė kupetą šieno ir, savo milžinišku didinamuoju stiklu nukreipę į ją saulės spindulius, padegė. Dar nespėjęs atsigauti po savo nesėkmės su magnetais, Chosė Arkadijas Buendija mintyse sumetė, kad šį iš-

radimą galima panaudoti kaip karo ginklą. Ir šį kartą Melkijadas bandė jį atkalbėti. Tačiau galų gale sutiko perleisti didinamąjį stiklą už abu įmagnetintus strypus ir tris auksines monetas. Ursula apsiverkė iš nevilties. Tuos pinigus teko imti iš skrynelės su senoviniais auksiniais pinigais, tėvo sutaupytais per vargų ir nepriteklių kupiną gyvenimą, – Ursula laikė juos pakasusi po lova vildamasi, tinkamai progai pasitaikius, pelningai investuoti. Chosė Arkadijas Buendija net neketino jos guosti ir, nekreipdamas dėmesio į gyvybei gresiantį pavojų, su tikro mokslininko pasiaukojimu visa širdimi atsidėjo taktiniams bandymams. Norėdamas įrodyti, kokių gyvosios jėgos nuostolių patirtų prieš kariuomenė panaudojus didinamąjį stiklą, nutaikė į save saulės spindulių pluoštą ir taip apdegė, kad ant kūno vietomis atsivėrė ilgai negyjančios opos. Vienu tarpu vos nesupleškino namų, bet žmona ryžtingai pasipriešino tokiai pavojingai užmačiai. Chosė Arkadijas Buendija valandų valandas tūnodavo savo kambaryje, apskaičiuodamas dar neregėto ginklo strategines galimybes, kol pagaliau parašė stebėtinai paprastą ir aiškų, o drauge ir įtaigiai pagrįstą jo naudojimo vadovą. Išsamiai aptaręs atliktus ginklo bandymus ir pridėjęs krūvą brėžinių bei diagramų, įdavė visą paketą žygdūniui ir įsakė pristatyti valdžiai, ir šis, perkopęs per kalnus ir ilgai klaidžiojęs po bekraštes klampynes, perplaukęs audringas upes ir vos nepalydėjęs gyvybės plėšrūnų naguose, sėkmingai įveikęs neviltį ir antkryčius, galiausiai surado vieškelį, kuriuo mulais gabenamas paštas. Nors tais laikais kelionė sostinėn buvo beveik neįsivaizduojama, Chosė Arkadijas Buendija pažadėjo bereginti atvykti, kai tik gausiąs vyriausybės įsakymą, ir parodyti karinei valdžiai, kaip naudotis jo išradimu, bei pamokyti ją sudėtingo saulės karų meno. Atsakymo laukė keletą metų. Galiausiai, išsekus kantrybei, pasiskundė Melkijadui nesėkme, ir čigonas įtikinamai įrodė savo sąžiningumą: gražino dublonus mainais į didinamąjį stiklą ir, be kita ko, padovanojo keletą senų portugalų žemėlapių ir jūreivystės prietaisų. Melkijadas savo ranka surašė

glaustą vienuolio Hermano darbų santrauką, idant Chosė Arkadijas Buendija galėtų naudotis astroliabija, kompasu ir sekstantu, ir šis lietinguoju laikotarpiu kelis mėnesius ištiesai praleido kambarėlyje, kurį atsitvėrė trobos gale, kad niekas jam netrukdytų. Sausuoju laikotarpiu, visiškai apleidęs šeimos tėvo priedermes, kiauras naktis kieme stebėdavo žvaigždžių kelius ir tik per plauką išvengė saulės smūgio stengdamasis tiksliai apskaičiuoti pusiaudienį. Gerai susipažinęs su prietaisais ir išmokęs deramai jais naudotis, suvokė erdvės begalybę ir įsitikino, kad, nekeldamas kojos iš savo darbo kambario, gali raizyti nežinomas jūras, keliauti po negyvenamus kraštus ir megzti pažintis su įstabiomis būtybėmis. Kaip tik tada jis įprato kalbėtis su savimi vaikščiodamas po trobą ir į nieką nekreipdamas dėmesio, o Ursula su vaikais braukė prakaitą laukuose augindama bananus ir ksantosomas, manijokus ir jamsus, didžiuosius moliūgus ir baklažanus. Staiga nežinia kodėl Chosė Arkadijo Buendijos karštingiška veikla nutrūko, ir jis sustingo lyg užburtas. Kelias dienas, stebėdamasis ir pats savimi netikėdamas, kaip užkerėtas vieną po kito pakuždomis kartojo virtinę neįtikėtinų spėjinių. Galop vieną gruodžio antradienį, per pietus, vienu atsikvėpimu išliejo savo kančias. Vaikams visam gyvenimui įstrigo į atmintį ta didinga akimirka, kai drugio krečiama tėvas iškilmingai atsisėdo galustalėje, ilgos nemigos ir proto veiklos nukamuotas, ir apskelbė savo atradimą:

– Žemė apskrita kaip apelsinas.

Ursulai trūko kantrybė.

– Jeigu tau protas paseko, taip ir sakyk, – sušuko. – Tik nekimšk vaikams į galvą čigono nesąmonių!

Chosė Arkadijas Buendija nesileido žmonos įbauginamas ir nė trupučio nesusijaudino, kai ji įtūžusi astroliabiją trenkė į aslą. Susimeistravo kitą, sukvietė į savo kambarį kaimo vyrus ir, remdamasis nė vienam jų nesuprantama teorija, įrodė, kad, be paliovos plaukdamas į rytus, atvyks ten, iš kur išvykęs. Nė vienas kaimietis neabejojo, kad Chosė Arkadijas Buendija išprotėjo, bet

tuo metu grįžo Melkijadas ir viską sudėliojo į savo vietas. Viešai išliaupsino tą išminčių, kuris, stebėdamas dangaus šviesulių kelius, teoriškai įrodė tai, kas jau seniai praktiškai patvirtinta, nors Makonde ligi šiol niekam nežinoma, ir, reikšdamas susižavėjimą savo draugu, įteikė jam dovaną, vėliau nulėmusią kaimelio gyvenimą: alchemijos laboratorijos įrangą.

Tuo metu Melkijadas atrodė neįtikėtina sparčiai pasenęs. Pirmąsyk atvykęs, iš pažiūros buvo to paties amžiaus kaip Chosė Arkadijas Buendija. Tačiau šis dar buvo nežmoniškai stiprus – galėjo pargriauti arklį, nutvėręs jį už ausų, – o čigoną tarytum sekino neįveikiama negalia. Tiesą pasakius, ji įsimetė per begalines keliones aplink pasaulį apsikrėtus gausybe retų ligų. Padėdamas įrengti laboratoriją, čigonas pasakojo Chosė Arkadijui Buendijai, kad visur jo pėdomis sekanti mirtis, minanti ant kulnų, bet vis dar nesiryžtanti pribaižti jo galutinai. Pavyko išlikti gyvam išsisukus begalės bėdų ir negandų, galuojančių žmoniją. Persijoje persirgęs pelagra, Malajų salyne – skorbutu, Aleksandrijoje – raupsais, Japonijoje – beriberiu, Madagaskare – buboniniu maru, Sicilijoje vos likęs gyvas per žemės drebėjimą, o Magelano sąsiauryje vienui vienas išsigelbėjęs, jūrai prarijus laivą su visa įgula ir keleiviais. Tas keistuolis, sakęsis įminęs Nostradamo paslapčių mįslę, apgaubtas liūdesio auros, dvelkė grauduliu ir savo azijietiškomis akimis tarsi kiaurai permatė daiktus ir žmones. Jis dėvėjo didelę juodą skrybėlę plačiais it išskleisti varno sparnai kraštais ir šimtmečių pelėsiomis apsitraukusią aksominę liemenę. Tačiau tam beribės išminties ir mįslingos prigimties vyrui nieko, kas žmogiška, nebuvo svetima: kasdieniniame gyvenime kaip ir visus jį spaudė bėdos ir rūpesčiai. Jis guodėsi seniems žmonėms įprastomis negalėmis, kentė nepriteklius, nors ir kokie menki jie būtų buvę, ir jau dievaižin kada nustojo juoktis, nuo skorbuto išbyrėjus dantims. Tą tvankų vidurdienį, kai jis atskleidė savo paslaptis, Chosė Arkadijas Buendija neabejojo, kad pagaliau užsimezgė artima jų dviejų draugystė. Vaikai išpūtę akis klausėsi

jo negirdėtų pasakojimų. Aurelijanas, tuo metu ne daugiau kaip penkerių, įsiminė Melkijadą visam gyvenimui tokį, kokį matė tą popietę: sėdi prie metaliniu spindesiu virpuliuojančio lango ir postringauja sodriu it vargonų garsai balsu apšviesdamas tamsiausias vaizduotės gelmes, o užkautusiais smilkiniais ritasi riebus prakaito lašai. Chosė Arkadijas, jo vyresnysis brolis, tą stebuklingą paveikslą perdavė kaip paveldą visiems palikuonims. Ursulai, priešingai, tas jo apsilankymas paliko kuo prasčiausią įspūdį, nes ji įėjo į kambarį kaip tik tą akimirką, kai Melkijadas netyčia užkliudęs sukūlė kolbą su kalomeliu.

– Velniu pasmirdo, – burbtelėjo Ursula.

– Nieko panašaus, – atrėmė Melkijadas. – Seniai įrodyta, kad velnias atsiduoda siera, o čia tiesiog gyvsidabrio dichloridas.

Kalbėdamas kaip paprastai pamokomu tonu, išdėstė velniškąsias cinoberio savybes, tačiau Ursula, nekrepdama dėmesio į jo postringavimus, išsivedė vaikus melstis. Vėliau visą gyvenimą, vos užuodus tą aitrią smarvę, prieš akis jai iškildavo Melkijadas.

Primityvioje laboratorijoje – neskaitant gausybės prikaistuvių, piltuvėlių, mėgintuvėlių, sietelių ir kostuvėlių – nieko daugiau nebuvo, tik paprasčiausias tигlis, stiklinė kolba ilgu siauru kaklu – filosofinio kiaušinio imitacija, ir distiliatorius, pačių čigonų pagamintas, vadovaujantis šiuolaikiniu Marijos Žydės* trišakio distiliavimo indo aprašymu. Be tų prietaisų, Melkijadas paliko septynias planetas atitinkančių septynių metalų pavyzdžius, Mozės ir Zosimo formules aukso kiekiui padvigubinti ir gausybę brėžinių bei pastabų apie Didįjį Magisterijų† – priemonę alchemijos meną išmanančiam žmogui pabandyti gaminti filosofinį akmenį. Susigundęs aukso kiekio padvigubinimo formulių paprastumu, Chosė Arkadijas Buendija keletą savaičių meilinosi Ursulai, pra-

* Marija Žydė – moteris alchemikė, gyvenusi III a. pabaigoje.

† Didysis Magisterijus, arba filosofinis akmuo, – alcheminis preparatas, metalus paverčiantis auksu.

šydamas leidimo išsikasti auksines kolonijų laikų ispanų monetas, kad galėtų jas padauginti tiek kartų, kiek įmanoma skaidyti gyvsidabrij. Ursula kaip paprastai neįstengė atsisipirti nepalaužiamai atkakliam vyrui. Tuomet Chosė Arkadijas Buendija sužėrė visus trisdešimt dublonų į prikaistuvį ir sulydė juos su auripigmentu, vario drožlėmis, gyvsidabriu ir švinu. Užkaitė ant stiprios ugnies, įpylęs ricinos aliejaus, ir kaitino tol, kol gavo tirštą smardų sirupą, panašų veikiau į paprastą degintą cukrų nei į taurųjį auksą. Po beviltiškų ir rizikingų pastangų garinti tą marmalą, lydyti su septynių planetų metalais, apdoroti hermetiniu gyvsidabriu ir vario sulfatu, paskui, pristigus ridikėlių aliejaus, vėl virti kiaulienos taukuose, neįkainojamas Ursulos palikimas virto apdegusiais spirgais, taip priskrudusiais, kad buvo neįmanoma atplėšti nuo dugno.

Čigonams vėl pasirodžius kaimelyje, Ursula jau buvo nuteikusi prieš juos visus žmones. Tačiau smalsumas paėmė viršų ir baimė bemat išgaravo, kai, griaudėdami visokiausiais muzikos instrumentais, įžygiavo čigonai, ir šauklys pakvietė visus pažiūrėti neregėto nasaniečių* atradimo. Tad, susimokėję po sentavą, visi makondiečiai sugužėjo į palapinę ir išvydo Melkijadą, atjaukęs, atsigavęs, lygiu, be raukšlių veidu, naujais baltutėliais dantimis. Tie, kurie prisiminė jį skorbuto apnuogintomis dantenomis, įdubusiais skruostais ir suvytusiomis lūpomis, krūptelėjo pasibaisėję galutiniu čigono antgamtinių galių įrodymu. Paklaidusius iš siaubo, visus apėmė panika, kai Melkijadas išsitraukė iš burnos dantis, sveikus, jaugusius į danteną, parodė juos susirinkusiesiems – tą akimirką vėl tapdamas tokiu pat nukaršėliu, koks buvo anksčiau, – ir vėl įsidėjęs nusišypsojo visu susigrąžintos jaunystės žavesiu. Chosė Arkadijas Buendija, ir tas pagalvojo, kad Melkijado išmintis bus pasiekusi užgintą pažinimo ribą, tačiau lengviau atsikvėpė ir net apsidžiaugė, kai vėliau prie keturių akių čigonas atskleidė dėtinių dantų paslaptį. Visa tai

* Autoriaus pramanytos šalies gyventojai.

jam pasirodė taip paprasta ir drauge neįtikėtina, kad jis beregint pasibodėjo alchemijos bandymais; jam vėl sugedo nuotaika, dingo apetitas, jis ėmė valgyti priešokiais ir kiaurą dieną slampinėjo po namus. „Protas neneša, kas dedasi pasaulyje, – pasiguodė jis Ursulai. – Štai ten, už upės, pilna visokiausių stebuklingų prietaisų, o mes gyvename čia kaip asilai.“ Žmonės, pažįstami nuo Makondo įkūrimo dienos, stebėjosi neatsistebėdami, kaip jis pasikeitė pasidavęs Melkijado įtakai.

Iš pradžių Chosė Arkadijas Buendija buvo tarytum jaunas patriarchas, mokė sėti, auklėti vaikus, auginti gyvulius, stengėsi visiems padėti, nesikratė nė fizinio darbo, kad tik bendruomenei sektųsi. Jo būstas iš pirmų dienų buvo geriausias kaimelyje, tad makondiečiai statė namus pagal jo pavyzdį ir panašumą. Nedidelė, bet ir nemaža šviesi svetainė, valgomasis terasoje, džiuginantis akį margomis gėlėmis, du miegamieji, vidinis kiemas, jame – šimtmetis kaštonas, gražiai įdirbtas daržas ir diendaržis, kuriame taikiai sugyveno ožkos, kiaulės ir vištos – štai ir visa Buendijų sodyba. Tik kovinių gaidžių buvo nevalia laikyti – nei šiuose namuose, nei apskritai kaime.

Darbštumu Ursula prilygo vyrui. Apsukri, nedidelio ūgio, griežta, ta stiprių nervų moteriškė, kaip gyva niekada neužtraukusi dainos, nuo ryto aušros iki vėlyvo vakaro sukdavosi po namus, spėdavo visur šnarėdama krakmolytais olandiškos drobelės sijonais. Jos pastangomis ir plūktinė asla, ir drėbtinės nebalintos sienos, ir jų pačių rankomis sumeistraiuti mediniai baldai visada spindėdavo švara, o senovinės skrynios su namiškių drabužiais švelniai dvelkdavo bazilikais.

Chosė Arkadijas Buendija, versliausias žmogus, kokių kada nors būta kaime, pamokė taip statyti namus, kad būtų vienodai nutolę nuo upės, idant visiems būtų lengva apsirūpinti vandeniu, ir taip protingai suplanavo kaimo gatves, kad karštuoju dienos metu visi namai tolygiai atsidurtų nuosaulėje. Per kelerius metus Makondas pagarsėjo tvarka ir darbštumu tarp visų kitų iki tol

žinomų kaimų, turinčių ne mažiau kaip tris šimtus gyventojų. Tiesą pasakius, vargu ar visame krašte būta laimingesnio kaimo – jame nebuvo nė vieno žmogaus, vyresnio kaip trisdešimties metų, nebuvo nė kapinių.

Nuo pat pirmųjų kaimo gyvavimo dienų Chosė Arkadijas Buendija šoko regzti raizgų ir dirbti narvelių. Neilgai trukus ne tik jo, bet ir viso kaimo namuose čiulbėjo paukščiai – volungės, kanarėlės, raudongurklės ir bitininkai. Apkurtusi nuo gausybės paukščių giesmių, Ursula užsilipdė ausis bičių vašku, baimindamasi susipykti su protu. Kai Melkijado gentis pirmąkart atkeliavo į kaimą piršdama stiklinių rutuliukų nuo galvos skausmo, makondiečiai nustebo nesuvokdami, kaip čigonams pavyko aptikti jų kaimą, pasimetusį tyruliuose, ir šie prisipažino atsekę kelią pagal paukščių giesmes.

Šiaip ar taip, tą pasiaukojamą potraukį darbuotis bendruomenės labui netrukus nuslopino magnetų karštligė, astronominiai skaičiavimai, alchemiko svajonės ir troškimas pažinti pasaulio stebuklus. Kadaisė buvęs verslus ir sąžiningas, Chosė Arkadijas Buendija aptingo, apsileido, apžėlė gauruota barzda, kurią Ursulai tik vargais negalais pavykdavo aprantyti virtuviniu peiliu. Netrūko ir tokių, kurie manė jį esant apkerėtą. Vis dėlto netgi tie, kurie neabejojo, kad jis kvanktelėjęs, metė darbus ir šeimą ir nusekė įkandin, kai jis, pasiėmęs žemdirbio įrankius, pašaukė talkon visus, pasiryžusius Makondui praskinti kelią į didžius išradimus.

Chosė Arkadijas Buendija nė trupučio neišmanė krašto geografijos. Žinojo, kad rytuose driekiasi neįveikiama kalnų grandinė, o kitapus kalnų esąs senovinis Rioačos miestas, kur kadaisė – pasak jo senelio Aurelijano Buendijos Pirmojo – seras Frensis Dreikas smaginęsis iš patrankų šaudydamas kaimanus, kuriuos paskui įsakęs sulopyti ir iškimšti šiaudais ir padovanojęs karalietei Elžbietai. Jaunystėje Chosė Arkadijas Buendija su būreliu bendražygių, su žmonomis ir vaikais, gyvuliais, rykais ir dalykais, perėjo per kalnus ieškodamas kelio prie jūros ir po dvidešimt

šešių mėnesių bergždžių klajonių atsisakė savo sumanymo ir įkūrė Makondą, kad nekiltų noro grįžti. Tad kelias į rytus, kuriuo jie atėjo į Makondą, jo nedomino – jis vedė tik į praeitį. Pietų pusėje driekėsi pelkės, liumpsinčios po amžinu augalijos apnašu, ir neapžvelgiamas didžiųjų tyrulių pasaulis, pasak čigonų, beribis. Vakaruose didieji tyruliai rėmėsi į bekraštį vandenyną, kur veisėsi švelniaodės banginės moters galva ir liemeniu, neregėtomis krūtimis apžavinčios jūreivius. Čigonai plaukė pusę metų, kol galiausiai pasiekė sausumos ruožą, kuriuo mulais gabenamas paštas. Pagal Chosė Arkadijo Buendijos apskaičiavimus, susiekti su civilizuotuoju pasauliu esą įmanoma tik keliaujant į šiaurę. Tad tuos pačius vyrus, padėjusius jam įkurti Makondą, apginklavo kapliais, kastuvais, mačetėmis ir medžiokliniais šautuvais, susidėjo į kuprinę jūreivystės prietaisus bei žemėlapius ir leidosi į pavojingą žygį.

Pirmosiomis dienomis keliauninkai nesusidūrė su kokiomis nors didesnėmis kliūtimis. Akmeninga upės pakrante pasiekė tą vietą, kur prieš kelerius metus buvo aptikę kario šarvus, ir, skindamiesi kelią, nudrožė per laukinių apelsinmedžių mišką. Pirmos savaitės pabaigoje sumedžiojo elnią, bet sutarė išsikepti ir suvalgyti tik pusę, o kitą pusę pasūdyti ir pasilaikyti artimiausioms dienoms. Reikėjo kuo labiau atitolinti tą dieną, kai teks maitintis aitriu muskusu atsiduodančia melsva papūgiena. Paskui daugiau nei dešimt dienų nebematė saulės. Žemė po kojomis buvo drėgna ir klampi kaip ugnikalnių pelenai, brūzgynai – klastingesni, kas žingsnis tolo paukščių giesmės ir beždžionių ūbavimas, pasaulis ūmai apsiniaukė ir, rodės, niekada neprasiblaivys. Toje drėgmės ir tylumos prisodrintoje girioje, nelyginant rojaus soduose prieš pirmąjį nuopuolį, iš pasalų užklupti seniai pamirštų prisiminimų, vyrai sunkiai klampojo per garuojančios naftos klanus, mačetėmis kapodami kruvinai purpurinius vilkdalgius ir auksuotąsias salamandras. Ištįsą savaitę, beveik netardami nė žodžio, dusdami nuo troškaus kraujo tvaiko, jie slinko kaip nakvišos per tą liūdesio

karalystę, kur kelią švietė nebent jonvabalių žiburėliai. Grįžti nebegalėjo, nes ką tik praskintas takas beveik akims beregint užželdavo. „Nieko baisaus, – ramino Chosė Arkadijas Buendija. – Svarbiausia – nepamesti krypties.“ Be perstojo stebėdamas kompasu rodyklę, jis vedė bendražygius nematomos šiaurės link, kol pagaliau jiems pasisėkė ištrūkti iš to užburto krašto. Aplink tvyrojo gūdi naktis, danguje – nė žvaigždės, tačiau tamsa dvelkė gaiva ir naujove. Prailgusio žygio nukamuoti, jie ištempė hamakus ir pirmą kartą per pastarąsias dvi savaites kietai užmigo. Pabudo, kai saulė jau buvo aukštai danguje, ir apstulbo, išvydę neregėtą vaizdą. Prieš akis, tarp aukštų paparčių ir palmių, skaistaus ryto tyloje stovėjo milžiniškas ispanų galeonas, lyg nugultas balkšvų dulkių. Truputį pakrypęs į dešinę, sveikais stiebais su nukarusiais burių skivytais, orchidėjomis apaugusiom laivavirvėmis. Laivo korpusas, apsitraukęs suakmenėjusių polipų šarvu ir minkštomis samanomis, strygsėjo įaugęs į akmeningą dirvą. Rodė, kad jam čia ir skirta stovėti, toje vienatvės ir užmiršties erdvėje, kurią aplenkia ir laikas su savo užgaidais, ir paukščiai su savo įpročiais. Triumuose, kuriuos kruopščiai ir atidžiai apžiūrėjo žygeiviai, nebuvo nieko, išskyrus neįžengiamą gėlių girią.

Laivas – ženklas, kad netoliese tyvuliuoja jūra, – palaužė Chosė Arkadijo Buendijos valią. Šelmis likimas dar kartą pasityčiojo: kadaise tos jūros ieškota ir nerasta, nepaisant kančių ir nesuskaitomų aukų, o dabar ji radosi neieškoma ir, negana to, užtvėrė kelią kaip neįveikiama kliūtis. Prabėgs daug metų, ir tada, kai čia bus nutiestas įprastinis pašto kelias, žygiuodamas per šį kraštą, pulkininkas Aurelijanas Buendija vietoj galeono aptiks vien suanglėjusius laivo griaučius vidury aguonų lauko. Tik tada, įsitikinęs, kad girdėtas pasakojimas – anaip tol ne tėvo vaizduotės vaisius, jis rimtai susimąstys svarstydamas, kaip galeonas galėjo atsidurti taip toli sausumoje. Tačiau Chosė Arkadijas Buendija nekvaršino dėl to galvos, kai po keturių žygio dienų pasiekė jūrą, plytinčią už dvylikos kilometrų nuo galeono. Jo

svajonės užgeso išvydus pelenų spalvos jūrą, putotą ir drumzliną, nevertą kelionėje patirtų vargų ir nepriteklių.

– Velniai rautų! – suriko jis. – Makondą iš visų pusių supa vandenys.

Gana ilgai manyta, kad Makondas įkurtas pusiasalyje, remiantis gana nepatikimu žemėlapiu, kurį Chosė Arkadijas Buendija nubraižė grįžęs iš žygio. Braižė jį įsiutęs, tyčia perdėdamas kelionės sunkumus, lyg bausdamas save už tai, kad parinkdamas gyvenvietei vietą visiškai nepaisė blaivaus proto. „Mes niekada niekur iš čia neištrūksime, – skundėsi jis Ursulai. – Gyvi čia pasilaidosime, nespėję paragauti mokslo vaisių.“ Taip niurzgė jis kelis mėnesius, užsidaręs savo ankštoje laboratorijoje, kol galiausiai subrandino mintį perkelti Makondą į geresnę vietą. Tačiau šįsyk Ursula spėjo užkirsti kelią jo liguistiems planams. Triūsdoma nepastebimai ir atkakliai kaip skruzdėlytė, nuteikė kaimo moteris prieš lengvabūdišius vyrus, jau susiruošusius kilti kitur. Chosė Arkadijas Buendija nenutuokė nei kada, nei kokios priešiškos jėgos sujaukė jo planus, apraizgė įvairiomis dingstimis, kliūtimis ir išsisukinėjimais, kol jie tapo muilo burbulu. Ursula sekė jį nekaltomis akimis, kol pagaliau truputį jo pagailo, kai vieną rytą pamatė savo kambarėlyje dėliojant į dėžes laboratorijos prietaisus ir kažką svaičiojant panosėje apie savuosius kraustymosi planus. Palaukė, kol jis viską susikraus. Palaukė, kol užkals dėžes ir ant kiekvienos rašalu užrašys savo inicialus, nepriekaištaudama ir nieko jam nesakydama, nors puikiai žinojo, kad ir jis žino (suprato girdėdama jį niurzgiant apie tai): kaimo vyrai neparems jo sumanymo. Tik tada, kai jis bandė iškelti iš vyrių kambarėlio duris, Ursula išdrįso paklausti, ką jis daro, ir jis atsakė kartėlio kupinu balsu: „Jeigu jau niekas nenori kraustyti, keliausime vieni.“ Ursula nė kiek nesusijaudino.

– Niekur mes nekeliausime, – atkirto. – Gyvensime čia, nes čia susilaukėme sūnaus.

– Bet niekas iš mūsų šeimos čia dar nėra miręs, – atsakė Chosė Arkadijas Buendija. – Žmogus svetimas toje žemėje, jeigu ten nėra palaidojęs artimųjų.

Ursula atsakė ramiu, bet tvirtu balsu:

– Jeigu man reikėtų mirti, kad liktume čia gyventi, aš pasiruošusi.

Chosė Arkadijas Buendija nesitikėjo, kad žmona galėtų būti tokios nepalaužiamos valios. Bandė ją gundyti vaizduotės apžavais, žadėdamas stebuklingą pasaulį, kur, vos apšlaksčius žemę užburtais lašeliais, augalai beregint mezga vaisius, ir galima pusvelčiui įsigyti visokiausių priemonių nuo skausmų. Tačiau Ursula nė neketino klausytis jo aiškiaregysčių.

– Užuot svaičiojęs apie savo paikus išradimus, verčiau pasirūpintum sūnumis, – atšovė. – Pažiūrėk, kaip jie auga, palikti Dievo malonei kaip asiliukai.

Chosė Arkadijas Buendija priėmė žmonos žodžius už gryną pinigą. Dirstelėjęs pro langą, išvydo du basus vaikus zujant po saulėtą daržą, ir pasidingojo, kad jie atėjo į pasaulį tik šią akimirką sulig Ursulos užkeikimu. Tada jam kažkas atsitiko, kažkas mįslinga ir neišvengiama: kažkas išplėšė jį su šaknimis iš dabarties ir nunešė į nežinomą prisiminimų erdvę. Tuo metu, kai Ursula šlavė aslą neabejodama, kad niekada nesikels iš šių namų, jis žiūrėjo į vaikus nieko nematydamas, kol pagaliau sudrėko akys, ir jis, susitaikęs su likimu, sunkiai atsiduso ir atgalia ranka nusišluostė ašaras.

– Gerai, – pasakė. – Pašauk vaikus, tegu padeda man iškraustyti dėžes.

Chosė Arkadijas, vyresnysis sūnus, buvo keturiolikos, kampuota galva, susivėlęs, toks pat užsispyrėlis kaip ir tėvas. Ir ūgiu, ir jėga žadėjo prilygti tėvui, bet buvo aišku, kad jam trūksta vaizduotės. Buvo pradėtas ir gimė dar prieš Makondo įkūrimą, vargingoje kelionėje per kalnus, ir tėvai dėkojo Dievui įsitikinę, kad vaikelis niekuo neprimena žvėrelio. Aurelijanui, pirmam žmogaus sūnui gimusiam Makonde, kovo mėnesį suėjo šešeri. Jis buvo tylus ir slapukas. Pirmąsyk pravirko motinos įsčiose ir gimė atsimerkęs. Kerpant virkštelę, žvalgėsi į šalis, spoksodamas į daiktus kambaryje ir drąsiai žiūrėdamas žmonėms į akis. Paskui, nekreipdamas dėmesio į susirinkusiuosius, įsistebeilijo į

palmių šakomis dengtą stogą virš galvos, kuris, pašėlusiai lietaus plakamas, tik per stebuklą laikėsi neįgriuvęs. Ursula prisiminė tą įdėmų žvilgsnį po trejų metų, kada mažylis Aurelijanas bėgo į virtuvę tuo metu, kai, nukėlusi nuo ugnies verdantį puodą, statė jį ant stalo. Vaikas sutrikęs sustojo tarpdury. „Apsivers“, – pasakė. Puodas stovėjo vidury stalo, bet sulig vaiko žodžiais ėmė grėsmingai slinkti prie krašto, paskui, tarsi vidinės jėgos pastūmėtas, krito ir ištiško ant aslos. Ursula išsigandusi papasakojo vyrui, kas atsitiko, bet jis neįžiūrėjo nieko ypatinga. Tėvas visada buvo abejingas vaikams – iš dalies todėl, kad vaikystę laikė protinės nebrandos laikotarpiu, ir todėl, kad amžinai vaikščiojo tuščių svaičiojimų pilna galva.

Tačiau nuo tos popietės, kai pasišaukė vaikus padėti jam iškraustyti laboratorijos prietaisus, aukojo jiems savo našiausias valandas. Ankštame kambarėlyje per ilga neregėtais žemėlapiais ir pasakiškais piešiniais nuklijuotomis sienomis mokė juos skaityti, rašyti ir skaičiuoti, pasakojo apie pasaulio stebuklus remdamasis ne tik savo žiniomis, bet ir duodamas valių ribų nepripažįstančiai vaizduotei. Taip vaikai sužinojo, kad piečiausiame Afrikos krašte gyvena išmintingi ir taikūs žmonės, kurie tik sėdi ir mąsto, ir kad galima pėsčiomis pereiti visą Egėjo jūrą, strykčiojant nuo vienos salos ant kitos iki pat Salonikų uosto. Tos pasakiškos popietės taip įstrigo vaikams į atmintį, kad, prabėgus daugeliui metų, laukdamas, kol reguliariosios armijos karininkas duos baudžiamojo būrio kareiviams įsakymą šauti, pulkininkas Aurelijanas Buendija staiga nusikels į praeitį, į aną drungną kovo popietę, kai tėvas, ūmai pertraukęs fizikos pamoką, nutilo kaip apžavėtas, pakėlęs ranką ir išmeigęs akis į sieną, tolumoje išgirdęs fleitų spieгимą ir būgnų bei tambūrinų dundėjimą, skelbiantį, kad čigonai vėl atkeliauja į kaimą parodyti naujausio ir nuostabiausio Memfio išminčių išradimo.

Tai buvo kiti čigonai, mokantys tik savo kalbą. Jauni vyrai ir moterys – ilgapirščiai gražuoliai aliejais įtrinta oda – šokdami ir grieždami muzikos instrumentais pasklido po Makondo gatves,

ir visame kaime kilo pašėlusiai linksmas šurmulys, jų įvairiaspalvės papūgos giedojo italų romansus, višta, būgneliui dundant, be paliovos dėjo šimtus auksinių kiaušinių, mokyta beždžionėlė spėjo mintis, visų galų mašinėlė siuvo sagas ir drauge mažino ligoniams temperatūrą; jie rodė tokį įtaisą nemaloniems prisimintiems pamiršti ir pleistrą laikui nustumti, ir tūkstančius kitokių išradimų, tokių neregėtų ir išmanių, kad Chosė Arkadijas Buendija būtų mielai išradęs atminties kaupiklį, idant įmanytų viską įsiminti. Kaimas akimoju pasikeitė. Apkvaišę nuo mugės triukų gausos, makondiečiai klaidžiojo neatpažindami gatvių.

Vesdamasis vaikus už rankų, kad jie nepasimestų minioje, susidurdamas tai su akrobatais auksu šarvuotais dantimis, tai su šešiarankiais žonglieriais, dusdamas spūstyje nuo mėšlo tvaiko, sumišusio su sandalmedžio kvapu, kuriuos skleidė šių žmonių sambūris, Chosė Arkadijas Buendija lakstė kaip išprotėjęs ieškodamas Melkijado, kad šis atskleistų to neregėto košmaro paslaptis. Kreipėsi į kelis čigonus, bet tie nesuprato kalbos. Galiausiai surado tą vietą, kur Melkijadas paprastai ištempdavo palapinę, ir aptiko ten rūškano veido armėną, ispaniškai garsinantį vaistą, kurio išgėręs žmogus tampa nematomas. Kai Chosė Arkadijas Buendija alkūnėmis prasiskynė kelią per susigrūdusius žioplis ir pasiteiravo apie Melkijadą, armėnas vienu kvapu išmaukė stiklinę gintarinio skysčio, sužiuro į jį apstulbęs ir pavirto garuojančiu tvaikaus deguto klanu, o virš jo pasigirdo atsakymo aidas: „Melkijadas mirė.“ Naujienos priblokštas, Chosė Arkadijas Buendija valandėlę stovėjo kaip stabo ištiktas, grumdamasis su sielvartu, kol pagaliau žiopliai išsiskirstė ištroškę kitų pramogų, o klanu virtęs rūškano veido armėnas sausai išgaravo. Vėliau kiti čigonai patvirtino, kad Melkijadą iš tiesų pakirtęs drugys Singapūro pelkėse, o jo kūnas įmestas į Javos jūrą, į giliausią duburį. Vaikams Melkijado likimas nerūpėjo. Jie tempė tėvą pažiūrėti negirdėto neregėto Memfio išminčių išradimo, kaip skelbė užrašas prie vienos palapinės, kurioje, anot gandy, kadaise gyvenęs

karalius Saliamonas. Jie neatlyžo, kol pagaliau Chosė Arkadijas Buendija sumokėjo trisdešimt realų ir nuvedė juos į palapinę, kur pačiame viduryje stovėjo galiūnas apžėlusiu liemeniu ir plikai skusta galva su variniu žiedu nosyje ir sunkia grandine prikintas už kulkšnies, sergėdamas skrynią, panašią į tą, kurioje saugomi piratų lobiai. Kai galiūnas atvožė skrynią, iš jos dvelkėtelėjo lediniu šalčiu. Joje gulėjo milžiniškas skaidrus luitas, lyg prismaigstytas adatėlių, – vakaro gaisai, atsispindėję nuo jų, žiro į visas puses tūkstančiais įvairiaspalvių žvaigždučių. Chosė Arkadijas Buendija suglumo, bet suvokdamas, kad vaikai beregintims klausinėti, kas tai per daiktas, nedrąsiai suvebleno:

– Tai didžiausias pasaulio deimantas.

– Ne, – pataisė jį čigonas. – Tai ledas.

Chosė Arkadijas Buendija, nieko nesupratęs, atkišo ranką norėdamas paliesti ledą, bet galiūnas ją nustūmė. „Mokėk dar penkis realus, tada galėsi liesti“, – pasakė. Chosė Arkadijas Buendija sumokėjo ir padėjo ranką ant ledo, palaikė kelias minutes, o širdis kone plyšo iš baimės ir džiaugsmo prisilietus prie tokios paslapties. Neišmanydamas, ką sakyti, sumokėjo dar dešimt realų, kad ir vaikai patirtų tą stebuklą. Mažasis Chosė Arkadijas atsisakė liesti ledą. Aurelijanas, priešingai, žengė į priekį, uždėjo delną ir beregint atšoko. „Nudegino!“ – sušuko išsigandęs. Tačiau tėvas nekreipė į jį dėmesio. Apdujo savo akimis pamatęs tokį stebuklą ir tą pačią akimirką pamiršo savo nesėkmingus bandymus ir Melkijado kūną, atiduotą rajiems aštuonkojams. Sumokėjo dar penkis realus, padėjo ranką ant ledo lyties lyg Biblija prisiekiantis liudytojas ir sušuko:

– Tai didžiausias mūsų laikų išradimas!